

Кіреєнко К. В. Ономастикон українських любовних замовлянь / К. В. Кіреєнко // Сучасний ономастичний простір Луганщини : матеріали VIII регіон. наук.-практ. конф. з ономастики / за ред. проф. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 177 с. – С. 117 – 121.

К. В. Кіреєнко

(ЛНУ імені Тараса Шевченка)

ОНОМАСТИКОН УКРАЇНСЬКИХ ЛЮБОВНИХ ЗАМОВЛЯНЬ

Замовляння – чи не найдавніший вид народної духовної культури, пов'язаний з дохристиянськими віруваннями, з міфологією, обрядовими магічними діями, а також з вірою у чарівну силу слова і ритму. Дослідження замовлянь є складною проблемою з кількох причин. По-перше, вони становлять найдавніший пласт словесності народу. Тому тексти, які дійшли до нас, значно деформовані. По-друге, їх езотеричність (таємничість, своєрідний код) та сакральність (священність) стали перешкодою у їх фіксуванні та записуванні. Таємниця чарівної народної магії суворо охоронялася неписаними законами; розголошення її могло спричинити до великого лиха, тяжкого покарання, оскільки світ цей особливий, пов'язаний з надприродними силами. По-третє, навіть з текстів, що дійшли до нас, зрозуміло, що словесне їх виголошення супроводжувалося певними діями чи символічними зображеннями, імітуваннями прикликуваної сили.

Перші дослідження семантичних особливостей замовлянь слов'янської магічної традиції і їхній зв'язок з давніми віруваннями репрезентуються працями П. Іващенко, М. Крушинського, В. Мансіки, В. Міллера, М. Познанського. Дослідження походження замовлянь займалися М. Грушевський, І. Огієнко. Реконструкційний напрямок, що вивчає замовляння як пратекст з притаманними йому архетипами, представлений роботами Г. Барташевич, Л. Виноградової, С. Дмитрієвої, Е. Померанцевої, В. Топорова, В. Соколової. Сучасні вчені Г. Попов, О. Сидоров, В. Харитонова вивчають замовляння як психічний феномен.

Замовляння були протягом багатьох століть “серцевинною святинею язичницького світогляду та життєвого укладу” [5,

с. 8]. У них перед нами постає найархаїчніший шар язичницької свідомості та язичницької культури. У замовляннях відбивається єдність зі світом природи, що втрачено сучасною людиною. Пропонована розвідка є частиною комплексного лінгвістичного дослідження і має на меті проаналізувати ономастикон українських любовних замовлянь і простежити відображення архаїчних уявлень, первісного світогляду у свідомості ворожбитів української магічної традиції.

Власні імена в текстах замовлянь є найважливішим знаряддям впливу на сили магічного світу та їх мобілізації на допомогу суб'єкту замовного акту. Настільки значна їх роль обумовлена тим, що, як давно було доведено науковцями, міфологічна свідомість розуміє власні імена у прямому сенсі як частину денотату, тісно з ним пов'язану, повністю її репрезентуючу й навіть фактично тотожну йому. Ще Дж. Фрезер писав, що для первісного мислення “зв'язок між ім'ям і особою чи річчю, яку воно означає, є не довільною й ідеальною асоціацією, а реальними, матеріально відчутними узами, що об'єднують їх настільки тісно, що через ім'я магічний вплив на людину зробити настільки ж легко, як через волосся, нігті або іншу частину її тіла” [7, с. 235]. Українська загадка “Що в людини не росте (ім'я)” красномовно свідчить про те, що ім'я сприймалося фактично як частина людини.

Місяць Владимир. Місяць – найчастіше згадувана в замовляннях магічна астральна сила, повновладний “князь” нічного світу. Його царственість задано через такі означення, як “князь”, “княжич”, “Володимир” – ім'я загальноміфологічного князя також і в київських билинах та колядках. О. В. Юдін порівнює ймення “місяць Владимир” з назвами місяця типу пол. *ksiezyc*, що співвідносить його з поняттям князя [8]. “Адам” або ж “Адав'евич” (перекручене “Адамович”) – прізвисько, яке несе ще одне значення – первісності місяця у світобудові (відоме у багатьох народів повір'я, ніби тіні на місяці – то перші люди Землі, прабабки людського роду). У місяця – знаки княжої (царської) влади: “золота корона” і ще більш архаїчні “роги золоті” [4, с. 199 – 200].

Сус Христос і Матір Божа – найпопулярніші та функціонально найуніверсальніші персонажі руських замовлянь

[8], заступники, захисники, помічники й цілителі. В українській етнокультурі символи життя, світла, мудрості, любові, а також повноти життя, самодостатності, звільнення від усього гріховного через осяяння, просвітлення, переродження [3, с. 45].

“Огнений бугало” – наймовірніше, метеорит, хоча, можливо, й блискавка. Функції “огненного бугали” – палити, сушити, а також прикликати любовну гарячку й жар, – зближують його з символікою блискавки, “вогняного змія”, який бере участь і в міфосюжеті про змія-спокусника, що літає до жінок (одне з відгалужень купальського міфу) [4, с. 203]. Змій – казкова істота з крилами і тулубом плазуна, наділена незвичайною силою; дракон. За повір’ям, він полює за людськими душами і може сильно зашкодити людині, навіть зжерти її (одного з таких багатоголових зміїв убив святий Юрій). У народних оповіданнях змії виступає як зла сила (наприклад вихор), демон. Коли він летить, то залишає по собі вогняний слід (в основі може лежати не пояснене в давнину явище метеоритів). Можливо, звідси й походить вірування, що змії може нападати на сонце чи місяць і викликати їхнє затемнення. Як представник нечистих сил, змії може перевтілюватися: ударившись об землю, прибирає вигляду молодого привабливого парубка; заманюючи дівчат, підкидає на дорогу шовкову хустку, перстень чи запаску – котра підніме, до тієї він ходить ночами у вигляді парубка і висмоктує кров [3, с. 248 – 249].

Ще одне трактування “огненного бугали” пов’язане з биком. В українській міфології бик, тур – символ сили, мужності, хоробрості. Бик-Тур – могутня творча сила Всесвіту, носій плідності. Так називали предки священного золоторого бика, а Турицею – його дружину. Дуже давній культ Сонця-бика – бога скотарів і воїнів – виявлявся не лише в тому, що люди приносили в жертву биків, побожно споживали їх чи виліплювали з тіста бичків чи корівок. Вони уявляли світ як велетенського бика. З виникненням культу бика до нього зверталися як до тотемного предка: “Бику-боже! Царю-батьку!”. Уважалося, що в шкірі корови зосереджена чудодійна сила, а тому нею освячували хату та обійстя. Шкурою бика присягалися скіфи, коли племені потрібна була допомога. Болгари називають

вола (кастрованого бика) “ангелом”, поліщуки – “святою кісткою”, а русини Закарпаття вважають найчистішою твариною. В уявленні предків на воліві, як і на бикові, “земля стоїть”. Віл у легендах – свята тварина [2, с. 516 – 517].

Отже, підсумовуємо все вищесказане таким чином. Замовляння – це складова частина зафіксованої у фольклорі архаїчної етнічної картини світу. На глибинному рівні вони є продуктом найдавнішого магічного світогляду, для якого характерна віра у всеосяжний зв'язок усього сущого, у безперервність буття, емоційно-образне сприйняття світу, уособлення природи. На мовленнєвому рівні зазначені світоглядні особливості відображаються передусім у таких різновидах замовлянь, як замовляння-діалоги, епічні замовляння, а також у різноманітних засобах уособлення й персоніфікації, зокрема тварин та небесних світил. Плідним для подальших студій у цьому напрямку ми вважаємо розвідки про лінгвокультурологічний і когнітивний аналіз відображення у замовляннях водної і рослинної символіки.

Література

1. **Ви, зорі-зориці...** : Українська народна магічна поезія : (Замовляння) / Упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; Передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. **Войтович В.** Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
3. **Жайворонок В. В.** Знаки української етнокультури : Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. **Новикова М.** Коментар / Марина Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с. – С. 199 – 306.
5. **Новикова М.** Прасвіт українських замовлянь / Марина Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с. – С. 7-29.
6. **Українські замовляння** / [упоряд. М. Н. Москаленко ; авт. передм. М. О. Новикова]. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.
7. **Фрэзер Дж.** Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Джеймс Джордж Фрэзер. – М. : Издательство политической литературы, 1986. – 704 с.
8. **Юдин А. В.** Ономастикон русских заговоров. Имена собственные в русском

магическом фольклоре / А. В. Юдин. – М. : МОНФ, 1997. – 319 с.